

ks. Janusz Mieczkowski

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

mieczus@yahoo.com

 <https://orcid.org/0000-0001-8899-6508>

Formacja liturgiczna alumnów po Soborze Watykańskim II

 <https://doi.org/10.15633/ps.27208>

Ks. Janusz Mieczkowski – dr hab., wykładowca liturgiki na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Badania naukowe: zagadnienia związane z ruchem liturgicznym i historią liturgii.

Article history • Received: 3 Feb 2023 • Accepted: 18 Apr 2023 • Published: 30 Jun 2023

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstract

The Liturgical Formation of Clerics after the Second Vatican Council

The aim of liturgical formation is to understand how the mystery of salvation is celebrated and expressed. The foundation of liturgical formation is the saving work of Jesus and human participation in the Paschal mystery of Christ through faith and the sacraments. This formation is to be mystagogical, so it is to include primarily participation in the liturgy, which itself has the power to influence its participants. That is why the documents always prioritize participation in the liturgy as in the work of Christ's salvation, and only science and practical initiation into the rites. Therefore, the documents always put participation in the liturgy in the first place, and only then study and practical initiation into the rites. As for the liturgical life in the seminary, it is to focus on daily participation in the Eucharist. Next to her, there is also concern for frequent celebration of the Liturgy of the Hours, the Sacrament of Penance and Reconciliation, and the proper experience of the liturgical year. Also important are the timely received lecturers and acolytes. In the *New Ratio studiorum* for Poland, the teaching of the liturgy was inscribed in a new division of the entire seminary formation, i.e., the "introductory stage", "the stage of becoming a disciple of Jesus," "the stage of becoming conformed to Christ" and the pastoral stage. The *ratio studiorum* for Poland provides for only 120 hours of liturgy during studies (85 hours of lectures and 35 hours of practice), and the subject "Liturgical Service of the Presbyter" at the pastoral stage (15 hours of practice).

Keywords: liturgy, liturgical formation, liturgical study, practical introduction to liturgy, liturgical life in the seminary

Abstrakt

Formacja liturgiczna alumnów po Soborze Watykańskim II

Celem formacji liturgicznej jest zrozumienie, w jaki sposób celebrować się i wyrażać misterium zbawienia. Fundamentem formacji liturgicznej jest zbawcze dzieło Jezusa oraz udział człowieka w jest misterium paschalnym Chrystusa poprzez wiarę i sakramenty. Formacja ta ma być mistagogiczną, więc ma obejmować przede wszystkim uczestnictwo w liturgii, która sama ma moc oddziaływania na jej uczestników. Dlatego na pierwszym miejscu dokumenty zawsze stawiają uczestnictwo w liturgii, a dopiero potem naukę i praktyczne wtajemniczenie w obrzędy. Jeśli chodzi o życie liturgiczne w seminarium ma ono koncentrować się na codziennym uczestnictwie w Eucharystii. Obok niej pojawia się także troska o częste sprawowanie Liturgii godzin, sakrament pokuty i pojednania i właściwe przeżywanie roku liturgicznego. Ważne są także przyjmowane w odpowiednim czasie posługi lektora i akolity. W No-

wym *Ratio studiorum* dla Polski nauka liturgii wpisana została w nowy podział całej formacji seminarystycznej, czyli „etap propedeutyczny”, „etap stawiania się uczniem Jezusa”, „etap upodabniania się do Chrystusa” oraz etap pastoralny. *Ratio studiorum* dla Polski przewiduje w czasie studiów tylko 120 godzin zajęć liturgicznych (85 godzin wykładów i 35 godzin ćwiczeń), do których dochodzi jeszcze przedmiot „Liturgiczna posługa prezbitera” na etapie pastoralnym.

Słowa kluczowe: liturgia, formacja liturgiczna, studium liturgii, praktyczne wprowadzenie w liturgię, życie liturgiczne w seminarium

Słowo formacja pochodzi od łacińskiego wyrażenia *formatio* oznaczającego „kształtowanie, formowanie, tworzenie”. Formacja jest więc procesem, polegającym na wywieraniu określonego wpływu na osobę, grupę, czy instytucję. Jeśli chodzi o formację ludzką to jej celem staje się ukształtowanie człowieka, jego przekonań, wytworzenie w nim oczekiwanego systemu wartości, czy nabycie pewnych umiejętności¹.

Według definicji zawartej w dokumencie Konferencji Episkopatu Polski *Droga formacji prezbitarów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia* formacja:

stanowi proces obejmujący całą osobę ludzką (rozum i wolę, pamięć i wyobraźnię, potrzeby i motywacje, ciało i duszę, zmysły i psychikę, razem z mnogością emocji i uczuć, wrażeń i impulsów, postaw, zachowań i sposobów bycia [...]). Nie sprowadza się do oddziaływań ściśle formacyjnych ani nie zawęża do stosowania środków i metod wychowawczych, czy reguł i praktyk zalecanych w danej wspólnocie. Pedagogia Kościoła zmierza ku temu, aby w sposób formacyjny przeżywać codzienność aż po kres życia doczesnego².

Do czasów Soboru Watykańskiego II formację liturgiczną nie uważano za istotny element kształtujący alumnów wyższych seminariów duchownych. Wielu nie uważało nawet samej liturgii za element, któremu należy

-
- ¹ Por. S. Araszczyk, *Formacja liturgiczna kapłanów i ludu Bożego*, w: *Formacja liturgiczna*, red. W. Świerżawski, A. Sielepin, Zawichost–Kraków–Sandomierz 2013, s. 83.
 - ² *Droga formacji prezbitarów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia*, 56, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” (2021) nr 33, s. 17–18, https://info.wiara.pl/files/21/06/16/838149_BGvH_gaformacijprezbitarowwPolsce.pdf (22.09.2022).

poświęcać zbyt wiele uwagi. Jednak ruch liturgiczny budził świadomość liturgiczną Kościoła, co zaowocowało decyzjami Vaticanum II, które przywróciły miejsce liturgii w życiu Kościoła. Liturgia stanowi pierwsze i konieczne źródło, któremu wierni zawdzięczają prawdziwie chrześcijańskiego ducha³. Duchowość chrześcijańska jest więc duchowością liturgiczną; duchowość chrześcijańska i liturgia są ze sobą ściśle związane⁴.

Formację liturgiczną rozumie się dwojako. Jako „formacja do liturgii i celebracji liturgicznej” oraz „formacja poprzez liturgię i celebrację liturgiczną”. Jej celem jest zrozumienie, w jaki sposób celebruje się i wyraża misterium zbawienia⁵. Fundamentem formacji liturgicznej jest zbawcze dzieło Jezusa oraz udział człowieka w misterium paschalnym Chrystusa poprzez wiarę i sakramenty⁶.

Formacja liturgiczna nabiera znaczenia, kiedy dotyczy ludzi, którzy przygotowują się do szczególnej posługi – celebrowana liturgii dla Ludu Bożego, czyli dla alumnów seminariów duchownych. Ich formacja musi przebiegać inaczej niż pozostałych członków Kościoła. Konstytucja o liturgii świętej podkreśla, że osiągnięcie celów reformy liturgicznej

nie można się spodziewać, jeżeli najpierw sami duszpasterze nie będą przeniknięci duchem i mocą liturgii, i nie staną się jej nauczycielami. Koniecznie więc należy zapewnić duchowieństwu odpowiednie wyrobienie liturgiczne (14).

To „wyrobienie” dokonuje się przede wszystkim na etapie przygotowań do wypełniania tej misji, czyli w seminariach.

W artykule tym, by ukazać obecną sytuację Kościoła, przede wszystkim w Polsce, zwrócimy uwagę przede wszystkim na ostatnie dokumenty poświęcone formacji liturgicznej alumnów. Najważniejszymi źródłami są dokumenty: *Droga formacji presbiterów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia* Konferencji Episkopatu Polski (11.03.2021) oraz list apostolski *Desiderio desideravi* Ojca Świętego Franciszka o formacji

3 Por. Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, 04.12.1963, 4.

4 Por. W. Bomba, *Liturgia w życiu seminaryjnym*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 35 (1982), s. 98–99.

5 Por. S. Araszczyk, *Formacja liturgiczna kapłanów i ludu Bożego*, s. 84.

6 Por. J. J. Kopeć, W. Danielski, *Liturgia szkoły duchowej formacji chrześcijańskiej*, „Liturgia Sacra” 1 (1995) nr 1–2, s. 19–20.

liturgicznej Ludu Bożego (29.06.2022) oraz Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach Kongregacji Wychowania Katolickiego (03.06.1979).

1. Cele formacji seminaryjnej

W adhortacji *Pastores dabo vobis* (25.03.1992) Jan Paweł II pisał, iż seminarium nie może być postrzegane „jako rzeczywistość czysto zewnętrzna, powierzchowna”, czy „zwykłe miejsce zamieszkania i nauki”. To wyjątkowa „wspólnota kościelna, która przeżywa na nowo doświadczenie Dwunastu zgromadzonych wokół Chrystusa” (60). Formacja, która tam się dokonuje jest zakorzeniona w formacji chrześcijańskiej, ale „ma również specyficzne aspekty, treści i metody, wynikające z jej swoistego celu, jakim jest przygotowanie do kapłaństwa”⁷.

Przez ostatnie lata formacja prezbiterów w Polsce opierała się na *Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia* (1999) oraz dokumencie Konferencji Episkopatu Polski *Prope deuteutychny w diecezjalnych wyższych seminariach duchownych w Polsce* (2009)⁸. W ostatnim czasie Konferencja Episkopatu Polski przyjęła nowe zasady formacji kapłańskiej, obowiązujące na terenie Polski od 1.10.2021 roku, a zawarte w *Droga formacji prezbiterów w Polsce*. *Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia*. Dokument ten powstał na podstawie wydanego przez Kongregację ds. Duchowieństwa *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (08.12.2016) oraz konstytucji apostolskiej papieża Franciszka *Veritatis gaudium* o uniwersytetach i wydziałach kościelnych (08.12.2017).

Dokument ten, według autorów, uwzględnia „aktualny kontekst społeczny i kulturowy” i oferuje „przyszłym kapłanom formację ludzką, duchową, intelektualną i duszpasterską, inspirowaną szczerym impulsem ewangelizacyjnym, i zgodną ze szczególnymi potrzebami czasów współczesnych” oraz „pragnie jak najstaranniej zapewnić właściwą i gruntowną formację filozoficzną i teologiczną seminarzystów, która byłaby adekwatna do postępu świętych dyscyplin”⁹.

⁷ Jan Paweł II, *Adhortacja Pastores dabo vobis*, 61.

⁸ *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 2, s. 4.

⁹ Kongregacja ds. Duchowieństwa, Dekret, Prot. N. 2021, 1245, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” (2021) nr 33, s. 2, https://info.wiara.pl/files/21/06/16/838149_BGvH_ga-formacijprezbiterowwPolsce.pdf (22.09.2022).

Powodem nowego spojrzenia na formację alumnów domagają się także przemiany, które dokonują się w świecie. Choć formalnie większość społeczeństwa uważa się za katolików, to jednak w rzeczywistości nie wygląda to już tak dobrze. Narasta kryzys relacji międzyludzkich, rozkład instytucji małżeństwa i rodziny, zaniedbuje się więzi z Bogiem, aż do momentu niezdolności do spotkania z Bogiem. Religia, moralność stają się w naszym społeczeństwie sprawami prywatnymi, nieistotnymi, a sam Kościół staje się dla ludzi coraz mniej potrzebny. Cywilizacja staje się coraz bardziej globalna, medialna i wirtualna, a dominują w niej postawy przeciwne wymaganiom wiary: konsumpcja, hedonizm, czy uzależnienie od technologii¹⁰. Jak w takiej sytuacji prowadzić więc formację, w tym liturgiczną?

Konferencja Episkopatu Polski wprowadziła nowy podział formacji seminaryjnej. Pierwszy etap to „etap propedeutyczny”, następnie „etap stawania się uczniem Jezusa” („uczniowski”, „studiów filozoficznych”), „etap upodabniania się do Chrystusa” („studiów teologicznych”) oraz etap pastoralny („syntezy powołaniowej”). Każdy z tych etapów ma mieć swoją tożsamość i założenia formacyjne z wyraźnie określonymi celami¹¹.

Etap propedeutyczny powinien trwać przynajmniej rok czasu i odbywać się poza seminarium i w odrębnej wspólnotie. Głównym celem tego etapu jest „położenie solidnych podwalin pod życie duchowe” oraz „systematyczna i pogłębiona formacja ludzka”¹².

„Etap stawania się uczniem Chrystusa” to dwa lata formacji seminaryjnej łączącej „studia filozoficzno-humanistyczne z kształtowaniem się tożsamości ucznia Chrystusa Nauczyciela”¹³. Odbywa się ona przez tworzenie relacji braterskich, „słowo Boże, modlitwę, liturgię i życie wspólne w seminarium”¹⁴. Od strony praktyki duszpasterskiej to czas uczestniczenia w spotkaniach grup i ruchów, praktyk w szpitalach, domach opieki i hospicjach, nauka posługi kancelaryjnej, czy współprowadzenie pielgrzymek i wakacyjnych wyjazdów dla dzieci i młodzieży¹⁵.

10 Por. *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 12–14, s. 7–8.

11 Por. *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 6, s. 5.

12 *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 257, 261, s. 61–62.

13 *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 291, s. 68.

14 *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 283, s. 66–67.

15 Por. *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 294, s. 68.

„Etap upodabniania się do Chrystusa” to kolejne trzy lata studiów teologicznych, które zorientowane są już na przyjęcie święceń. To czas „kształtowania bliskich i pasterskich relacji z ludźmi”¹⁶, dojrzewania „w komunii z biskupem i ze współbraćmi”¹⁷, zdobywania wiedzy i umiejętności duszpasterskich podczas wykładów, ćwiczeń i praktyk¹⁸.

Etap pastoralny to zwykle ostatni rok przed święceniami prezbiteratu, które diakon przeżywa we wspólnocie, do której kieruje go biskup w porozumieniu z rektorem seminarium¹⁹. Ma to na celu włączenie seminarzysty w życie duszpasterskie diecezji oraz bezpośrednio przygotowanie do przyjęcia święceń prezbiteratu²⁰.

W całym tym programie za konieczne uznane zostało podkreślenie „płaszczyzny sakramentalnoontycznej, rozumianej jako wszczęcie prezbitera w Chrystusa i Jego Kościół”. Ma to zapobiec „funkcjonalizmowi”, który redukuje „tożsamość prezbiterów do poziomu zawodu”²¹. Powołani muszą mieć świadomość, że sakrament święceń, do którego się przygotowują, „uzdalnia ich do działania „in persona Christi w aktach sakramentalnych właściwych prezbiterowi”, a „owocem święceń jest nowa, nieutralna tożsamość, związana z charakterem sakramentalnym. Tożsamość ta wyznacza punkt dojścia formacji seminaryjnej oraz ścieżki formacji stałej prezbiterów”²².

Podkreśla się także cztery zasadnicze cechy całej drogi formacji prezbiterów: jedność (trwa przez całe życie), wspólnotowość (Bóg daje ten dar Kościołowi), misyjność (przygotowanie do uczestnictwa w misji Jezusa) i integralność (wszystkie obszary aktywności człowieka). Stanowią one zarazem zasady i kryteria formacji²³.

Wśród podstawowych środków i metod formacji podkreśla się rolę: słowa Bożego (oparcie życia i formacji na Piśmie Świętym), sakramentów (doświadczenie życia sakramentalnego), modlitwy (modlitwa osobista i liturgiczna), wspólnoty eklezjalnej (towarzyszenie wspólnotowe),

16 Droga formacji prezbiterów w Polsce, 300, s. 70.

17 Droga formacji prezbiterów w Polsce, 305, s. 71.

18 Por. Droga formacji prezbiterów w Polsce, 309, s. 72–73.

19 Droga formacji prezbiterów w Polsce, 319, s. 74.

20 Por. Droga formacji prezbiterów w Polsce, 321–323, s. 75.

21 Droga formacji prezbiterów w Polsce, 31, s. 12.

22 Droga formacji prezbiterów w Polsce, 34, s. 12.

23 Por. Droga formacji prezbiterów w Polsce, 69–73, s. 21.

kierownictwa duchowego (towarzystwo indywidualne) oraz służby wspólnoty (doświadczenia i praktyki duszpasterskie)²⁴.

2. Potrzeba i znaczenie formacji liturgicznej

Znaczenie liturgii w formacji kapłańskiej wydaje się oczywiste. Podkreślała ją już Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*:

W seminariach i domach zakonnych klerycy powinni otrzymać liturgiczną formację życia duchowego tak przez należyte wprowadzenie, dzięki któremu będą mogli rozumieć święte obrzędy i całą duszą w nich uczestniczyć, jak też przez inne ćwiczenia pobożne przepojone duchem świętej liturgii, niech się również nauczą zachowywać przepisy liturgiczne, tak aby życie w seminariach i w instytutach zakonnych było głęboko przeniknięte duchem liturgii (17).

Ta formacja, jak podkreśla *Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach*, ma być mistagogiczna, obejmować nie tylko naukę, ale także udział w liturgii:

Alumni zostają w to życie wprowadzeni przez codzienne uczestnictwo we wspólnie sprawowanych czynnościach liturgicznych. To wtajemniczenie praktyczne staje się podstawą dalszego studium i zakłada się je w roztrząsaniu zagadnień liturgicznych (2).

Wtedy kiedy ogłaszano *Instrukcję (1979)* konieczność głębszej formacji liturgicznej uzasadniano sytuacją w Kościele i pojawiającymi się zagrożeniami. Dokument ten wymienia najpierw niewłaściwe zrozumienie odnowy liturgicznej, związane z pojawieniem się nowych ksiąg liturgicznych, oraz potrzebę właściwego wykształcenia i pojmowania ducha odnowionej liturgii²⁵. Na drugim miejscu pojawia się konieczność formacji ze względu na problemy wychowawcze rodzące się z laicyzacją życia społecznego, która pomniejsza zdolność właściwego uczestnictwa i przeżywania liturgii²⁶.

²⁴ Por. Droga formacji prezbiterów w Polsce, 88–100, s. 26–29.

²⁵ Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 3.

²⁶ Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 4.

Co ciekawe, po ponad 40 latach te zagrożenia nie tylko nie zniknęły, ale wręcz się nasiliły. W liście apostolskim *Desiderio desideravi* papież Franciszek także podkreśla, że na różne bolączki świata (tu zwraca uwagę na gnostycyzm i neopelagizm, i wynikające z nich subiektywizm, indywidualizm, elitaryzm i negowanie wartości łaski) konieczna jest żywa formacja liturgiczna, która pozwoli nam „odzyskać zdolność do pełnego przeżywania czynności liturgicznej” (*Desiderio desideravi*, 27).

Papież Franciszek pyta, jak można równocześnie przyjmować naukę Soboru Watykańskiego II i nie akceptować reformy liturgicznej, która z niej wypływa. Przypomina swoje motu proprio *Traditionis custodes* (16.07.2021), w którym zdecydował, że mszał Pawła VI i Jana Pawła II jest jedynym wyrazem *lex orandi* rytu rzymskiego. Brak akceptacji reformy liturgicznej oraz jej powierzchowne rozumienie prowadzi do tego, że trudno nam wzrastać w naszej zdolności do pełnego przeżywania czynności liturgicznej. Dlatego jest potrzebna poważna i dynamiczna formacja liturgiczna²⁷. Zadziwiające jest bowiem to, jak wielu prezbiterów, po przejściu całej formacji liturgicznej w seminarium w duchu Soboru Watykańskiego II, szuka później powrotu do liturgii trydenckiej. W związku z tym papież wyraża swoje pragnienie,

aby piękno chrześcijańskiej celebracji i jej niezbędne konsekwencje w życiu Kościoła nie zostały zniweczone przez powierzchowne i zredukowane rozumienie jej wartości lub, co gorsza, przez jej instrumentalizację w służbie jakiejś ideologicznej wizji, jakakolwiek by ona nie była²⁸.

Bez formacji liturgicznej żadne reformy obrzędów i tekstów nie dadzą właściwych rezultatów²⁹. Poznanie tajemnicy Chrystusa nie polega bowiem na duchowym przyswojeniu sobie jakiejś idei, ale na rzeczywistym egzystencjalnym zaangażowaniu w Jego osobę. Zadaniem formacji liturgicznej jest przecież nasze upodobnienie do Chrystusa, stawanie się Nim³⁰.

²⁷ Franciszek, *Desiderio desideravi*, 31.

²⁸ Franciszek, *Desiderio desideravi*, 16.

²⁹ Franciszek, *Desiderio desideravi*, 34.

³⁰ Franciszek, *Desiderio desideravi*, 41.

Celem formacji liturgicznej jest także odzyskanie zdolności odczytywania symboli, która to umiejętność zaniknęła w naszych czasach. Dotyczy to przede wszystkim spojrzenia na ciało człowieka. Utrata tej zdolności sprawia, że symboliczny język liturgii staje się niedostępny dla współczesnej mentalności. My jednak nie możemy się wyrzec tego języka symbolicznego, więc trzeba starać się o odzyskanie zdolności do używania i rozumienia symboli liturgicznych³¹. I nie chodzi tylko o suchą wiedzę, ale przede wszystkim o żywe doświadczenie, o to, by tymi symbolami żyć³². Jeśli dotyczy to wszystkich chrześcijan, to cóż dopiero mówić o tych, którzy mają liturgii przewodniczyć.

W dzisiejszym społeczeństwie konsumpcyjnym zintensyfikowały się nowe zagrożenia takie, jak: sekularyzacja społeczeństwa, materializm, przesadny nacisk na wolność, indywidualizm, materializm, czy liberalizm. Wiara i kult Boży coraz bardziej schodzą na dalszy plan, a na pierwszy wysuwają się rozrywka, ekonomia i polityka³³.

Celem seminaryjnej formacji liturgicznej staje się wychowanie kapłanów świadomie celebrujących liturgię. Odbywa się ona na trzech płaszczyznach: studium liturgii, wzorcowym życiu liturgicznym w seminarium oraz praktycznym wtajemniczeniu (formacja liturgiczno-duszpasterska).

3. Studium liturgii

Jeśli chodzi o naukę liturgii, ojcowie soborowi podnieśli bardzo jej znaczenie. Podkreślone zostało, że liturgikę

należy zaliczyć do przedmiotów koniecznych i ważniejszych, na wydziałach zaś teologicznych do przedmiotów głównych, a wykładać ją z uwzględnieniem zarówno aspektu teologicznego i historycznego, jak i duchowego, duszpasterskiego i prawnego³⁴.

³¹ Franciszek, *Desiderio desideravi*, 44.

³² Franciszek, *Desiderio desideravi*, 45.

³³ Por. T. Syczewski, *Liturgiczna formacja alumnów w wyższych seminariach duchownych w świetle dokumentów odnowy soborowej*, „*Studia Teologiczne*” 10 (1992), s. 94.

³⁴ Konstytucja o liturgii świętej, 16.

Do tego momentu obowiązywały bowiem regulacje zawarte w Konstytucji apostolskiej Piusa XI *Deus scientiarum Dominus* (24.05.1931), która dzieliła przedmioty na wydziałach teologicznych na: główne (np. Pismo Święte, teologia fundamentalna, teologia dogmatyczna), pomocnicze (tu była m.in. liturgika, ascetyka, greka biblijna) i nadzwyczajne (homiletyka, katechetyka, pedagogika)³⁵.

W związku z podniesieniem rangi przedmiotu, zwiększyły się także wymagania wobec wykładowców liturgiki, którzy „powinni być przygotowani do swojego zadania w instytutach specjalnie do tego przeznaczonych”³⁶. Potem wymagania te zostaną powtórzone w *Instrukcji o liturgicznej formacji w seminariach*, w której dodatkowo określono, że wykładowca powinien

znać teologię i historię, być obeznanym z dziedziną duszpasterstwa i wykazywać zrozumienie publicznej modlitwy Kościoła. Powinien mieć świadomość, że jego rola nie jest czysto naukowa czy techniczna, ale raczej mistagogiczna (51).

Także soborowy dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totius* (28.10.1965) podkreśla znaczenie liturgii świętej (16) oraz misterium paschalnego w życiu alumnów (8). W tym dekreście widzimy nowe podejście w określeniu celu kształcenia w seminarium. Nie chodzi już tylko o przekazanie wiedzy z poszczególnych traktatów filozoficzno-teologicznych, ale o kształtowanie osobowości, pogłębianie wiary, otwartość duszpasterską. Ta formacja ma mieć charakter chrystocentryczny³⁷.

Jeśli chodzi o najbardziej ogólne zasady nauczania liturgiki to znajdujemy je przede wszystkim w *Instrukcji o liturgicznej formacji w seminariach*. Nakazuje ona „zwracać uwagę przede wszystkim na dziedzinę teologii, duszpasterstwa i ekumenizmu” i „powiązanie między liturgią i nauką wiary”³⁸, by „przyszli kapłani właściwie i w pełni rozumieli odnowę liturgii podjętą przez Sobór Watykański II w świetle zdrowej

35 Por. S. Cichy, *Wychowanie liturgiczne w Konstytucji o liturgii świętej i w dokumentach posoborowych*, w: *Euntes Docete*, red. S. Koperek i in., Kraków 1993, s. 180.

36 *Konstytucja o liturgii świętej*, 15.

37 Por. D. Wąsek, M. Gilski, *Optatam Totius, czyli jakiej formacji potrzebuje współczesny kandydat na księdza*, Kraków 2021, s. 131 (Sobór na Nowo Odczytany, 1).

38 *Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach*, 44a.

nauki i tradycji, nie tylko zachodniej, lecz także wschodniej”. Ważne jest również to, by umieli odróżnić „niezmienną część liturgii, jako pochodzącą z Bożego ustanowienia, od innych części podlegających zmianie”³⁹ i byli przygotowani do dialogu ekumenicznego⁴⁰.

Natomiast Konferencja Episkopatu Polski, dając wskazania odnośnie do wykładów, nakazuje, by zajęcia były prowadzone tak,

aby zachować formacyjny i pastoralny charakter studiów. [Wykładowcy] potrzebują świadomości ściślejszej relacji zachodzącej pomiędzy formacją intelektualną, ludzką, duchową i duszpasterską. Troska o te relacje jest obowiązkiem wykładowców, gdyż stanowi niezbędny element we właściwym przygotowaniu kandydatów do prezbiteratu⁴¹.

Nowy program nauczania liturgiki musi uwzględniać wytyczne, które zawarte zostały w konstytucji apostolskiej *Veritas gaudium* o uniwersytetach i wydziałach kościelnych. W odnowie studiów kościelnych papież Franciszek zwraca uwagę na 4 kryteria: „kontemplacja i wprowadzenie duchowe, intelektualne i egzystencjalne w serce kerygmatu”, dialog kulturowy, ekumeniczny i międzyreligijny, interdyscyplinarność i transdyscyplinarność zarówno na poziomie treści, jak i metody oraz potrzebę tworzenia sieci pomiędzy różnymi instytucjami akademickimi w świecie⁴². *Veritas gaudium* powtarza także wielokrotnie wcześniej wyrażany postulat, by przedmioty teologiczne były wykładane w powiązaniu z innymi dyscyplinami teologicznymi, prawem kanonicznym, filozofią i naukami antropologicznymi (art. 70 § 2).

Sam papież Franciszek w liście *Desiderio desideravi* podkreśla wagę nauki o liturgii:

zorganizowanie studium liturgii w seminariach musi również uwzględniać niezwykłą zdolność, jaką celebrowanie ma sama w sobie, oferując ogólną wizję wiedzy teologicznej. Każda dyscyplina teologii, każda zgodnie z własną perspektywą, musi ukazywać swój wewnętrzny związek z liturgią, dzięki któremu ujawnia się

39 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 44b.

40 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 44c.

41 Droga formacji prezbiterów w Polsce, 207, s. 51–52.

42 Franciszek, *Veritas gaudium*, 4.

i dokonuje jedność formacji kapłańskiej (por. KL 16). Liturgiczno-mądrościowe podejście do formacji teologicznej w seminariach z pewnością przyniosłoby także pozytywne skutki w działaniu duszpasterskim⁴³.

Instrukcja o *formacji liturgicznej w seminariach* podaje ogólne zasady nauczania liturgii. Wykładowcy powinni „wyjaśnić czynności liturgiczne, to jest wchodzące w ich zakres teksty, obrzędy i znaki”, opierając się nie tylko na przekładach, ale i tekstach oryginalnych, zapoznać alumnów nie tylko z księgami liturgicznymi, ale także z wprowadzeniami i wstępami do nich⁴⁴. Podkreśla także znaczenie teologii liturgii⁴⁵ oraz historii liturgii, gdyż to pozwala

lepiej uchwycić ich (obrzędów) znaczenie oraz odróżnić niezienne części liturgii, pochodzące z Bożego ustanowienia od tych, które z biegiem lat mogą lub nawet powinny być zmienione” i dostosować „metody duszpasterskie do różnych zwyczajów i kultury ludów⁴⁶.

Instrukcja zwraca także uwagę na formację w dziedzinie muzyki i sztuki liturgicznej. Jeśli chodzi o muzykę to nie chodzi o to, by alumni potrafili „poznać i docenić wybitne dzieła dawnej muzyki, a we współczesnych eksperymentach dostrzec to, co zdrowe i słuszne”⁴⁷. W seminarium powinna istnieć również schola śpiewaków⁴⁸.

Jeśli chodzi o sztukę liturgiczną, to alumni powinni poznać

historię sztuki kościelnej i jej rozwój oraz zdrowe zasady, na których mają się opierać dzieła sztuki kościelnej, aby umieli szanować i konserwować czcigodne zabytki Kościoła oraz dawać odpowiednie rady artystom podczas wykonywania przez nich dzieł sztuki⁴⁹.

43 Franciszek, *Desiderio desideravi*, 37.

44 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 46.

45 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 49.

46 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 47.

47 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 56.

48 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 13.

49 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 57.

W Dodatku do Instrukcji znalazł się dokładny wykaz zagadnień, które powinny być umieszczone w *Ratio studiorum* (Dodatek do Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 18–75). Jednak ostateczne określenie programu formacji i wiedzy liturgicznej, która ma być wykładana w seminarium należy do poszczególnych konferencji episkopatu⁵⁰. Dlatego również Konferencja Episkopatu Polski podjęła taką decyzję w obowiązującym nas dokumencie *Droga formacji presbiterów w Polsce*. Określiło w nim, iż:

W ramach formacji intelektualnej studia muszą prowadzić kandydata do presbiteratu nie tylko do zdobycia wiedzy, lecz również do nabycia umiejętności i cnoty krytycznej refleksji w oparciu o źródła teologiczne, jak i do ukształtowania potrzeby ciągłej formacji intelektualnej⁵¹.

Formacja seminaryjna rozpoczyna się okresem propedeutycznym. Przyjęto założenia, że w „organizacji zarówno szczegółowego programu, jak i samego przebiegu zajęć dydaktycznych okresu propedeutycznego, należy trzymać się zasady, że formacja intelektualna ma służyć głównie formacji ludzkiej i duchowej oraz im jest podporządkowana”⁵².

Mimo że jednym z celów tego okresu jest „położenie solidnych podwalin pod życie duchowe”⁵³, na tym etapie formacji seminaryjnej nie znalazło się miejsce na żadne zajęcia z dziedziny liturgii. Program zawiera między innymi takie przedmioty, jak: wstęp do Katechizmu Kościoła katolickiego, wprowadzenie do teologii duchowości, literatura i kod kulturowy, wprowadzenie do muzyki kościelnej, historia i tradycje Kościoła lokalnego, metodyka uczenia się i pracy z tekstem⁵⁴.

Kolejne dwa etapy, czyli „etap stawania się uczniem Chrystusa” oraz „etap upodabniania się do Chrystusa” pokrywają się ze studiami filozoficzno-teologicznymi. Studia te mają trwać 11 semestrów, z czego 10 przypada na te dwa okresy formacyjne⁵⁵.

50 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 45.

51 *Droga formacji presbiterów w Polsce*, 399, s. 89.

52 *Droga formacji presbiterów w Polsce*, 606, s. 181.

53 *Droga formacji presbiterów w Polsce*, 257, s. 61.

54 Por. *Droga formacji presbiterów w Polsce*, 606–609, s. 181–184.

55 *Droga formacji presbiterów w Polsce*, 423, s. 95.

Według Instrukcji o liturgicznej formacji w seminariach, powinien się odbyć

na początku pierwszego roku seminarium odpowiednio długi kurs wstępny o charakterze duchowym. Zaleca się, aby podczas tego kursu alumni wstępujący do seminarium otrzymali odpowiednie wtajemniczenie liturgiczne [...]; jego treścią winna więc być jakaś katecheza o Mszy świętej, o roku liturgicznym, o sakramencie pokuty, o Liturgii Godzin⁵⁶.

Według nowego *ratio studiorum* tym „odpowiednio długim kursem wstępnym” jest wykład z zakresu liturgiki fundamentalnej, przewidziany na 15 godzin⁵⁷. Rozpoczyna on naukę liturgii, która w całości w czasie dwóch wspomnianych okresów formacyjnych ma liczyć 85 godzin wykładów i 35 godzin ćwiczeń. Dla porównania metafizyka – 60 godzin, Pismo Święte – 360 godzin, teologia dogmatyczna – 240 godzin, teologia pastoralna – 90 godzin⁵⁸.

Jeśli chodzi o zakres wykładów liturgicznych program studiów przedstawia się następująco: liturgika fundamentalna (15 godz. wykładu), rok liturgiczny (z hagiografią) i Liturgia godzin (15 godz. wykładu), sakramenty (20 godz. wykładu + 10 godz. ćwiczeń), Eucharystia (20 godz. wykładu + 10 godz. ćwiczeń), sakramentalia i pobożność ludowa (15 godz. wykładu) oraz liturgiczna posługa diakona (15 godz. ćwiczeń). W samym programie widać także, że skoro tak niewiele zostaje godzin kontaktowych większość pracy studenci będą musieli wykonywać samodzielnie. O ile przy 15 godzinach wykładów i ćwiczeń samodzielną pracę studenta planuje się na 10–15 godzin, to już w traktatach, gdzie wyznaczono 30 godzin kontaktowych (Eucharystia, sakramenty), praca sięga już według *Ratio studiorum* 45–60 godzin⁵⁹.

Nawet jednak te 15-godzinne zajęcia będzie chyba trudno zrealizować. Na 15-godzinne wykłady z roku liturgicznego (z hagiografią) i Liturgii godzin wśród wymienionych zagadnień szczegółowych znalazły się: pojęcie i istota roku liturgicznego, rozwój roku liturgicznego przed i po IV

56 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 8.

57 Droga formacji presbiterów w Polsce, 498, s. 128–129.

58 Droga formacji presbiterów w Polsce, 498, s. 96–100.

59 Droga formacji presbiterów w Polsce, 496–501, s. 127–130.

wieku, odnowa roku liturgicznego w wieku XX, niedziela najstarszym i pierwotnym dniem świątecznym Kościoła (*Dies Domini*), struktura roku liturgicznego: Triduum paschalne, czas Wielkanocy, Wielki Post, czas Narodzenia Pańskiego, Adwent, czas zwykły, uroczystości, święta i wspomnienia Najświętszej Maryi Panny i Świętych, okresowe dni modlitw, nabożeństwa okresu liturgicznego i pory roku, rok liturgiczny w życiu parafii, historia officium divinum, części oficjum, teologia Liturgii godzin, łączenie części modlitwy brewiarzowej z Mszą Świętą, przepisy odnoszące się zachowania w chórze, Liturgia godzin w życiu parafii⁶⁰.

Ostatnim etapem formacji seminaryjnej jest „etap pastoralny”. Ten okres, po przyjęciu święceń diakonatu, ma pomóc

kandydatom do prezbiteratu w zbudowaniu osobistej syntezy zdobytej w czasie studiów wiedzy oraz w nabyciu sprawności w jej stosowaniu w odniesieniu do problemów pastoralnych. Może też służyć poszerzeniu wiedzy specjalistycznej – zwłaszcza o zagadnienia mało lub nieobecne w trzonie studiów teologicznych⁶¹.

W tej części studiów program przewiduje przedmiot: Liturgiczna posługa prezbitera, który powinien być realizowany w formie ćwiczeń – 15 godzin. Chodzi w nim przede wszystkim o nabycie dwóch umiejętności: *Ars celebrandi* i *Ars praesidendi*⁶². To ma

przyczyniać się do ukształtowania w nich dojrzałych przewodniczących liturgii, świadomych tego, w czym uczestniczą i co sprawują oraz zdolnych do takiej dbałości o celebrację, która zgromadzeniu dopomoże w owocnym jej przeżywaniu. [...] W ramach zajęć student powinien nabyć także umiejętność łączenia tego, co jest w liturgii wyrazem niezmiennego misterium zbawiającego Boga, z tym, co przynależy do zmiennych doświadczeń, wrażliwości, potrzeb danej wspólnoty zgromadzonej na liturgii⁶³.

60 Por. *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 497, s. 127–128.

61 *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 621, s. 184.

62 Por. *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 622–623, s. 185.

63 *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 495, s. 126–127.

Patrząc na cały program możemy przyjąć, że w nowym Ratio studiorum nauka liturgii została jednak trochę ograniczona na korzyść innych przedmiotów. Według tego programu więcej miejsca należy przyznać takim naukom jak: antropologia, pedagogika, psychologia, psychiatria, socjologia, medycyna, nauki o środkach społecznego przekazu oraz nauki polityczne i ekonomiczne⁶⁴.

4. Życie liturgiczne w seminarium

Choć papież Franciszek podkreśla konieczność zdobycia gruntownej wiedzy liturgicznej przez przyszłych kapłanów, to jednak zdaje sobie sprawę, że jest to jedynie wstęp do zrozumienia misterium:

Wiedza płynąca z nauki jest tylko pierwszym krokiem, aby móc wejść w celebrowaną tajemnicę. Jest oczywiste, że aby móc prowadzić swoich braci i siostry, szafarze, którzy przewodniczą zgromadzeniu, muszą znać drogę zarówno studiując ją w naukach teologicznych, jak i przebywając ją w praktyce żywego doświadczenia wiary, karmionego modlitwą. [...] Właściwa działalność duszpasterska bardziej zależeć będzie od życia liturgią niż przejścia najbardziej rozbudowanego programu liturgicznego⁶⁵.

Rzeczywiście, patrząc na dokumenty dotyczące wychowania liturgicznego, to na pierwszym miejscu stawiają one zawsze uczestnictwo w liturgii jako w dziele zbawienia Chrystusa, a dopiero potem na drugim miejscu znajduje się zdobywanie wiedzy, czy umiejętność przekazywania jej w późniejszej pracy na parafii.

[Klerycy powinni mieć] możliwość przeżycia celebracji, nie tylko wzorcowej z punktu widzenia obrzędu, ale autentycznej, żywotnej, pozwalającej doświadczyć tej prawdziwej komunii z Bogiem, do której musi dążyć także wiedza teologiczna [...]. To doświadczenie jest fundamentalne, aby po przyjęciu święceń, mogli towarzyszyć wspólnotom na tej samej drodze poznania tajemnicy Boga, która jest tajemnicą miłości⁶⁶.

64 Por. Droga formacji prezbiterów w Polsce, 112–114, s. 31–32.

65 Franciszek, *Desiderio desideravi*, 36.

66 Franciszek, *Desiderio desideravi*, 39.

Najwięcej wskazówek odnośnie do życia liturgicznego w seminarium wciąż podaje Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach. W przygotowanie liturgii w seminariach powinni być zaangażowani wszyscy biorący udział w procesie formacyjnym, a więc: rektor, wychowawcy, kapłani mieszkający w seminarium, wykładowcy, a także sami uczniowie. Oni „nie tylko powinni czynnie uczestniczyć w liturgii, lecz winni być zapraszani do współpracy ze swymi wychowawcami w jej przygotowaniu”⁶⁷.

Instrukcja ukazuje związek liturgii z życiem duchowym. Wychowanie liturgiczne ma pozwolić uczniom na odkrycie ścisłego związku „między liturgią oraz codziennym życiem kapłanów i wiernych, składającym się z życia w wierze, która działa przez miłość”⁶⁸. Liturgia ma „jednoczyć wspólnotę seminaryjną i kształtować w uczniach ducha społecznego”, który w późniejszym czasie będzie owocował w życiu Kościoła, w relacjach do biskupa i prezbiterium Kościoła lokalnego. Liturgia powinna być tak sprawowana, by „jaśniał jej wymiar wspólnotowy i nadprzyrodzony i aby w ten sposób była ona prawdziwie źródłem i więzią właściwego dla seminarium życia wspólnego”⁶⁹.

Choć ogromnie ważne jest to, by w liturgii uczestniczyła cała wspólnota seminaryjna, to jednak pożyteczne jest zorganizowanie czasem liturgii w mniejszych grupach, na przykład rocznikowych, diecezjalnych (tam, gdzie jest seminarium międzydiecezjalne), czy uczniów, którzy dopiero wstąpili do seminarium. Pozwoli to także na wprowadzenie ich w możliwość sprawowania liturgii, korzystając z przepisów o Mszy Świętej w małych grupach⁷⁰.

Uczniowie powinni w liturgii doświadczyć także tajemnicy Kościoła jako społeczności hierarchicznej. W liturgii seminaryjnej powinno więc być zróżnicowanie posług, by diakoni, akolici i lektorzy wykonywali swoje funkcje w zgromadzeniu liturgicznym. Dzięki temu uczniowie od początku będą rozumieć znaczenie służby w życiu kapłańskim⁷¹.

67 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 12.

68 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 10 § 3.

69 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 12.

70 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 14.

71 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 13.

Seminarium jest szczególną wspólnotą, której może grozić pewne zamknięcie się w sobie. Ważnym elementem wychowania liturgicznego jest więc wprowadzanie alumnów w życie diecezji, której są oni ważną częścią. W *Instrukcji* jest podkreślana konieczność gromadzenia się alumnów „wokół biskupa sprawującego liturgię” w katedrze i innych kościołach, zwłaszcza w większe uroczystości, szczególnie zaś podczas Triduum paschalnego. Najbardziej dotyczy to diakonów, ale *Instrukcja* wyróżnia także tych, którzy przyjęli już posługi liturgiczne. Alumni powinni także uczestniczyć w różnych liturgicznych obchodach w parafii⁷². Jest to ważne także dlatego, że to przecież tam będą oni później sprawować liturgię.

Jedną z najważniejszych kwestii jest to, by liturgia w seminarium była sprawowana wzorcowo „zarówno pod względem obrzędowym, jak duchowym i duszpasterskim”⁷³. W formacji alumnów trzeba więc zwracać szczególną uwagę na poprawność, piękno i czytelność gestów, postaw, symboli, czy śpiewów⁷⁴. Chodzi o przygotowanie dalsze, czyli tworzenie właściwej atmosfery wokół liturgii, jak i bliższe, czyli przygotowanie konkretnej liturgii w wierności przepisom liturgicznym i duchowi liturgii⁷⁵. Dzięki temu alumni od samego początku uczą się, „że czynności liturgiczne nie są czynnościami prywatnymi, lecz celebracjami Kościoła, które należą do całego ciała Kościoła”⁷⁶. A wiemy przecież, jakie mamy problemy ze sprawowaniem liturgii niezgodnie z obowiązującymi normami przez niektórych prezbiterów.

Kiedy liturgia jest sprawowana wzorcowo i zgodnie z przepisami przyszli kapłani mają od samego początku świadomość Sacrum, tego co nadprzyrodzone. Pozwala to wyrobić w nich właściwą postawę wobec niezgodnych z duchem liturgii eksperymentów. By ich unikali, powinni praktycznie zobaczyć, jak wiele różnorodnych możliwości istnieje już w ramach obecnych przepisów posoborowej liturgii:

72 Por. *Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach*, 15.

73 *Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach*, 16.

74 Por. T. Syczewski, *Liturgiczna formacja alumnów*, s. 93.

75 Por. W. Bomba, *Liturgia w życiu seminaryjnym*, s. 99–100.

76 *Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach*, 16.

Aby alumni z większym duchowym pożytkiem mogli wchodzić w bogactwa liturgii oraz praktycznie się przygotować do przyszłej posługi, należy zachować zdrową różnorodność w sposobie sprawowania czynności liturgicznych oraz uczestniczenia w nich. Różnorodność ta będzie dotyczyć sposobu sprawowania Mszy świętej, celebracji słowa Bożego, celebracji pokutnych lub chrzcielnych, struktury błogosławieństw [...]. Chodzi tu o umiejętność prawidłowego wyboru spośród wielu możliwości zaofiarowanych przez księgi liturgiczne, o wybór nowych tekstów, o ich układanie i wypowiedzianie dostosowane do różnych okazji (prośby w modlitwie powszechnej, zachęty)⁷⁷.

Jak ma wyglądać już konkretnie życie liturgiczne w seminariach? W centrum seminaryjnej modlitwy wspólnotowej powinna się znaleźć Eucharystia, w której, jak już przedstawiliśmy powyżej, każdy spełnia swoje funkcje liturgiczne⁷⁸:

Trzeba więc nade wszystko, aby codzienne sprawowanie Eucharystii, mające swe dopełnienie w sakramentalnej komunii, przyjmowanej godnie i w pełni dobrowolnie, było ośrodkiem całego życia seminarium i aby alumni świadomie w nim uczestniczyli⁷⁹.

To codzienne uczestnictwo we Mszy Świętej powinno mieć miejsce także na wakacjach i feriach, które klerycy spędzają poza seminarium. Ono świadczy o dojrzałości alumnów. Codzienne uczestnictwo w Eucharystii ma „przyszłym prezbiterom stanowczo przypominać, że Kościół usilnie zaleca kapłanom codzienne sprawowanie Ofiary eucharystycznej”⁸⁰. W czasie codziennej Eucharystii zalecana jest w seminarium Komunia Święta pod dwiema postaciami, która wyraża pełniejszy kształt znaku⁸¹. Alumnom zaleca się, by po Komunii Świętej jakiś czas trwali na modlitwie, a następnie w ciągu dnia przychodzili na prywatną adorację

77 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 17.

78 Por. *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 180, s. 45.

79 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 23.

80 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 25-26.

81 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 24.

Najświętszego Sakramentu. W pewnych dniach powinno się odbywać wystawienie Najświętszego Sakramentu⁸².

W seminarium powinna mieć miejsce także celebrowanie Liturgii godzin, w której powinni uczestniczyć nie tylko prezbiterzy i diakoni, lecz wszyscy seminarzyści⁸³. Ma to wyrabiać u alumnów wewnętrzne usposobienie, które pozwoli im w przyszłości dobrowolnie i świadomie przyjąć obowiązek sprawowania Liturgii godzin w pełnym wymiarze⁸⁴.

W niedziele i święta officium powinno być śpiewane, z komentarzami. Dzięki temu

alumni stopniowo zdobędą smak, zrozumienie i umiłowanie bogactwa modlitwy liturgicznej oraz będą z niej czerpać natchnienie dla osobistej modlitwy i kontemplacji⁸⁵.

W Instrukcji zwraca się uwagę na to, że z zasady powinno się wspólnie sprawować jutrznię, nieszpory i, o ile to możliwe, to również kompletę. Jeśli chodzi o godzinę czytań to zaleca się ją w wigilie niedziel i uroczystości, kiedy istnieje możliwość wigilii przedłużonej. Natomiast podczas rekolekcji Liturgia godzin powinna być sprawowana w całości⁸⁶.

W życiu seminaryjnym podkreślona powinna być także rola roku liturgicznego i niedziel. Tym bardziej, że do seminarium przychodzą coraz częściej alumni, którzy nie zdobyli głębszego doświadczenia roku liturgicznego. W związku z tym trzeba im ułatwić „zrozumienie jego nadprzyrodzonego znaczenia, aby poznali głębszy wymiar zbawczych wydarzeń i doznali ukrytej w nich łaski”⁸⁷. W seminarium należy więc ze szczególną starannością obchodzić doroczny cykl misterii ku czci Chrystusa, Matki Bożej, świętych, szczególnie z danej diecezji, zarówno pod kątem liturgii, jak i pobożności ludowych. Alumni powinni także świętować rocznicę poświęcenia kościoła katedralnego oraz święceń bi-

82 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 27.

83 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 28.

84 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 31.

85 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 29.

86 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 30.

87 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 34.

skupa⁸⁸. Takie właściwe przeżycie roku liturgicznego ma im posłużyć „za przykład dla przyszłej posługi duszpasterskiej”⁸⁹.

W Instrukcji zwraca się szczególną uwagę na sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania, dzięki któremu alumni nabywają „wewnętrznych dyspozycji koniecznych do naśladowania Chrystusa i przejścia się duchem Ewangelii”, nawrócenia „i prowadzenia życia naznaczonego znamieniem Krzyża”⁹⁰. Pojawia się zachęta do częstego korzystania z tego sakramentu, z podkreśleniem jego liturgicznego charakteru, by wyraźnie odróżniał się on od kierownictwa duchowego. Dlatego czasami, szczególnie w Wielkim Poście, czy z okazji rekolekcji powinny być sprawowane celebracje pokutne⁹¹.

Szczególne miejsce w formacji zajmują również obrzędy liturgiczne przygotowujące kandydatów do kapłaństwa, czyli przyjmowane w odpowiednim czasie posługi lektora i akolity oraz obrzęd przyjęcia do grona kandydatów do diakonatu i prezbiteratu⁹².

Według dokumentu Konferencji Episkopatu Polski *Droga formacji prezbiterów w Polsce na koniec „etapu uczniowskiego”* i na początku „etapu upodabniania” przewiduje się nowy

obrzęd liturgiczny, poprzez który kandydat przyjmuje na siebie publiczną odpowiedzialność, oficjalnie przyjętą przez Kościół, mającą na celu wyznaczenie, także od strony pedagogicznej, drogi do święceń kapłańskich, przechodząc przez kolejne etapy – lektorat, akolitat i diakonat – związane ze słowem Bożym, służbą przy ołtarzu oraz pierwszym stopniem święceń⁹³.

„Etap upodabniania się do Chrystusa” to przyjęcie dwóch posług liturgicznych: posługi lektoratu, który „przygotowuje seminarzystę do służby słowu Bożemu”⁹⁴ oraz akolitatu włączającego seminarzystę „w głębsze uczestnictwo w misterium Chrystusa, który daje się i jest obecny

88 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 32.

89 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 33.

90 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 35.

91 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 36.

92 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 37.

93 *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 298, s. 69–70.

94 *Droga formacji prezbiterów w Polsce*, 317, s. 74.

w Eucharystii, w zgromadzeniu i w bracie”⁹⁵. Etap ten stanowi istotny element kształtowania się duchowości prezbitera diecezjalnego lub zakonnego, w którym istotne znaczenie ma sprawowanie Liturgii godzin oraz przeżywanie roku liturgicznego⁹⁶.

Także święcenia są bardzo ważnym momentem w życiu seminaryjnym. Dlatego ich sprawowanie i przygotowanie powinno być bardzo staranne oraz oparte na obrzędach i tekstach. Dzięki temu alumni poznają „autentyczną naukę na temat kapłaństwa i duchowego kształtu apostołskiego życia”. Święcenia to seminaryjne święto, w którym winni uczestniczyć prezbiterzy, diakoni, alumni i wierni⁹⁷.

5. Formacja liturgiczno-pastoralna w seminarium

Choć formacja liturgiczna w seminarium jest przede wszystkim „mistagogiczną”, a więc taką, która osiąga swoje cele przez uczestnictwo we wspólnie sprawowanej liturgii, to jednak musi być w niej miejsce także na praktyczne wtajemniczenie, na praktykę duszpasterską⁹⁸. Wiedzę zdobytą na studiach trzeba wykorzystać

w określonych formach posługi duszpasterskiej, które kandydaci do kapłaństwa powinni podejmować stopniowo i zawsze w zgodzie z innymi obowiązkami, jakie nakłada na nich formacja⁹⁹.

Instrukcja o formacji liturgicznej podkreśla, że praktyczne wtajemniczenie w posługę liturgiczną powinno dokonywać się przez cały czas trwania studiów, a swój szczyt osiągnąć w ostatnim roku nauki. Wtedy alumni powinni odbywać swoje praktyki w tych samych warunkach, w jakich później przyjdzie im pełnić swoją posługę kapłańską. W tym ostatnim okresie formacji praktycznej szczególną uwagę należy zwrócić na wierność przepisom, zarówno tym, które znajdują się w księgach

95 Droga formacji prezbiterów w Polsce, 318, s. 74.

96 Por. Droga formacji prezbiterów w Polsce, 305, s. 71.

97 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminarjach, 39–40.

98 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminarjach, 2.

99 Jan Paweł II, Adhortacja Pastores dabo vobis, 57.

i dokumentach całego Kościoła, jak i tym, które wydawane są przez biskupów miejsca¹⁰⁰.

W tekście Instrukcji odnajdujemy przestrożę przed dwoma błędami, które mogą się pojawić na tym etapie. Pierwszy z nich dotyczy tego, by „alumni nie pojmowali i nie przeżywali celebracji liturgicznej jako zwykłego ćwiczenia mającego ich przygotować do przyszłej posługi duszpasterskiej”. By temu zapobiec należy zwracać uwagę, by już w seminarium świadomie, mądrze i pobożnie uczestniczyli w misterium liturgii. Drugi błąd to ograniczanie się do tekstów, które, jak się wydaje, odpowiadają wiernym. Alumni powinni zgłębiać „wszystkie bogactwa modlitwy Kościoła, ażeby nimi przepojeni, mogli potem udzielać ich swoim wiernym”¹⁰¹.

Jak przedstawione zostało już to powyżej, w tej części formacji także nowy program, zatwierdzony przez Episkopat, ma charakter bardzo pastoralny. Przewiduje on przedmiot: liturgiczna posługa prezbitera, który ma dać alumnom dwie umiejętności: *Ars celebrandi* i *Ars praesidendi*¹⁰².

Wagę sztuki celebracji podkreśla także papież Franciszek w liście *Desiderio desideravi*. Pisze w nim:

Ars celebrandi nie można sprowadzić do zwykłego przestrzegania regulaminu rubryk, nie można też myśleć o niej jako o fantazyjnej – czasem dzikiej – twórczości bez reguł. Obrzęd jest sam w sobie normą, a norma nigdy nie jest celem samym w sobie, lecz zawsze na usługach wyższej rzeczywistości, której chce strzec (48).

Jak każda sztuka wymaga odpowiedniej wiedzy, ale też potrzebny jest pewien dynamizm obecny w liturgii, gdyż liturgia jest miejscem, gdzie uobecnia się tajemnica paschalna, którą mamy doświadczyć w życiu. Sztuka celebrowania musi być zgodna z działaniem Ducha Świętego. Inaczej celebracja będzie koncentrować się na zewnętrznych elementach lub przepisach. To duchowe patrzyenie na liturgię pozwoli uwolnić się od subiektywizmu, indywidualizmu i przyjmowania pod płaszczy-

100 Por. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 59, 21.

101 Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 20.

102 Droga formacji prezbiterów w Polsce, 622–623, s. 185.

kiem inkulturacji elementów kulturowych, które nic nie wnoszą do liturgii¹⁰³.

Według papieża Franciszka sztuka celebracji nie może być improwizacją. Nie chodzi o poznanie techniki, co wystarcza rzemieślnikowi. Celebrujący liturgię ma być jak artysta, któremu oprócz wiedzy technicznej towarzyszy natchnienie. Artysta nie tyle posiada sztukę, ale sam jest przez nią ogarnięty. Papież, cytując Romano Guardiniego (*Liturgische Bildung*), pisze o potrzebie rezygnacji z indywidualizmu i subiektywizmu, obudzeniu w sobie poczucia „wielkości modlitwy”, „zaangażowania w nią także naszego istnienia”. Drogą do tego jest „dyscyplina, wyrzeczenie się miękkiego sentymentalizmu; poważna praca, wykonywana w posłuszeństwie Kościołowi”¹⁰⁴.

Papież pisze, że w swoim życiu spotkał się z różnymi wzorcami przewodniczenia. Były to: „surowa sztywność lub przesadna kreatywność, uduchowiony mistycyzm lub praktyczny funkcjonalizm, pośpiech lub podkreślana powolność, niechlujne zaniedbanie lub nadmierne wyrafinowanie, nadmierna serdeczność lub hieratyczna beznamietność”¹⁰⁵. Uważa, że wszystkie one mają swoje źródło w przesadnym indywidualizmie i autopromocji.

I właśnie na tym etapie formacji seminaryjnej trzeba te tendencje zauważyć i ukazać właściwy kierunek.

Zakończenie

Soborowe i posoborowe dokumenty Kościoła bardzo mocno podkreślają konieczność formacji liturgicznej Ludu Bożego. Wszyscy zdają sobie sprawę, że jest ona zależna od tego, jak uformowani zostaną sami duszpasterze. Stąd troska o jakość formacji liturgicznej w seminariach, by alumni już w tym miejscu przeniknięci zostali duchem i mocą liturgii, zanim staną się jej nauczycielami. Fundamentem formacji liturgicznej jest zbawcze dzieło Jezusa, a celem poznanie i zrozumienie, w jaki sposób celebruje się i wyraża w liturgii misterium zbawienia.

¹⁰³ Por. Franciszek, *Desiderio desideravi*, 49.

¹⁰⁴ Franciszek, *Desiderio desideravi*, 50.

¹⁰⁵ Franciszek, *Desiderio desideravi*, 54.

W artykule zostało ukazane, jak troska o formację liturgiczną alumnów jest wciąż palącym tematem. Do ważnych dokumentów posoborowych z poprzedniego stulecia (*Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, Pastores dabo vobis*) doszły w ostatnich latach nowe, takie jak *Desiderio desideravi*, czy nowe *Ratio fundamentalis*, bo przemiany dokonujące się w świecie wywierają mocny wpływ na sprawowanie liturgii Kościoła. Do dawnych zagrożeń, takich jak: negowanie liturgii posoborowej, indywidualizm, subiektywizm, doszły nowe: konsumpcja, hedonizm, czy uzależnienie od technologii.

Formacja liturgiczna alumnów ma być mistagogiczną, więc ma obejmować przede wszystkim uczestnictwo w liturgii, która sama w sobie ma moc oddziaływania na jej uczestników. Dlatego na pierwszym miejscu dokumenty stawiają uczestnictwo w liturgii jako w dziele zbawienia Chrystusa, a dopiero na drugim miejscu wymienia się naukę i praktyczne wtajemniczenie w obrzędy. Mimo wielu dokumentów o ważności nauki liturgii, jest ona dość mocno minimalizowana. Nowy program nauczania liturgiki w Polsce ogranicza ją do 85 godzin wykładu i 35 godzin ćwiczeń podczas studiów filozoficzno-teologicznych. Wydaje się, że wykładowcom trudno będzie naprawdę przekazać potrzebną alumnom wiedzę liturgiczną. Zależać będzie to także od samych alumnów, gdyż dużą część wiedzy będą musieli zdobywać w ramach pracy indywidualnej. Utrudnia to także wprowadzenie ich w mistagogię liturgiczną. Tu rozwiązaniem jest na pewno jeszcze większe zaangażowanie ze strony wychowawców seminaryjnych, którzy swoją pracą uzupełniliby to znaczne ograniczenie liturgicznych godzin w ramach studiów teologicznych.

Nowy podział formacji seminaryjnej spowodował, że na koniec „etapu uczniowskiego” i na początku „etapu upodabniania” przewiduje się nowy obrzęd liturgiczny, w którym kandydat przyjmuje na siebie publiczną odpowiedzialność za swoją drogę do święceń kapłańskich. Trzeba go na pewno opracować i odpowiednio przygotować do niego samych alumnów.

Formacja liturgiczna ma prowadzić do pięknego i świadomego celebrowania liturgii. Aby osiągnąć takie rezultaty, które wymienia w swoim liście papież Franciszek:

Prezbiter powinien najpierw mieć żywą świadomość, że jest przez łaskę szczególną obecnością Zmartwychwstałego Pana. Wyświęcony szafarz sam jest jednym ze sposobów obecności Pana, które czyni zgromadzenie chrześcijańskie wyjątkowym, różnym od wszystkich innych [...] Zgromadzenie ma prawo móc odczuć w tych gestach i słowach pragnienie, jakie ma Pan, dziś, tak jak podczas Ostatniej Wieczerzy, aby nadal spożywać z nami Paschę. Zmartwychwstały jest więc postacią centralną, a na pewno nie nasze niedojrzałości [...] Przewodniczyć Eucharystii, to zanurzyć się w ogniu Bożej miłości. Kiedy dane nam jest zrozumieć, a nawet przeczucić tę rzeczywistość, z pewnością nie potrzebujemy już wytycznych, które dyktowałyby nam odpowiednie zachowanie¹⁰⁶.

Bibliografia

- Araszcuk S., *Formacja liturgiczna kapłanów i ludu Bożego*, w: *Formacja liturgiczna*, red. W. Świerżawski, A. Sielepin, Zawichost–Kraków–Sandomierz 2013, s. 81–95.
- Bomba W., *Liturgia w życiu seminaryjnym*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 35 (1982), s. 97–103.
- Cichy S., *Wychowanie liturgiczne w Konstytucji o liturgii świętej i w dokumentach posoborowych*, w: *Euntes Docete*, red. S. Koperek i in., Kraków 1993, s. 173–189.
- Droga formacji prezbiterów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia*, 11.03.2021, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” (2021) nr 33, https://info.wiara.pl/files/21/06/16/838149_BGvH_gaformacijprezbiterowwPolsce.pdf (22.09.2022).
- Franciszek, *List apostolski o formacji liturgicznej Ludu Bożego Desiderio desideravi*, 29.06.2022.
- Franciszek, *Konstytucja apostolska Veritatis gaudium o uniwersytetach i wydziałach kościelnych*, 08.12.2017.
- Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska Pastores dabo vobis*, 25.03.1992.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dekret, Prot. N. 2021, 1245*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” (2021) nr 33, <https://info.wiara.pl/>

¹⁰⁶ Franciszek, *Desiderio desideravi*, 57.

- files/21/06/16/838149_BGvH_gaformacjiprezbiterowwPolsce.pdf (22.09.2022).
- Kongregacja Wychowania Katolickiego, Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach, 03.06.1979, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kedukacji/instrukcja_formacja-liturgiczna_03061979 (22.09.2022).
- Kopeć J. J., Danielski W., Liturgia szkołą duchowej formacji chrześcijańskiej, „Liturgia Sacra” 1 (1995) nr 1–2, s. 19–30.
- Sobór Watykański II, Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totius*, 28.10.1965.
- Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, 04.12.1963.
- Syczewski T., Liturgiczna formacja alumnów w wyższych seminariach duchownych w świetle dokumentów odnowy soborowej, „Studia Teologiczne” 10 (1992), s. 91–108.
- Wąsek D., Gilski M., *Optatam totius*, czyli jakiej formacji potrzebuje współczesny kandydat na księdza, Kraków 2021 (Sobór na Nowo Odczytany, 1).